

GERDA VAN WAGENINGEN

Roman

DE ZUSSEN VERSCHOOR

Zo frivolous als de een is, zo serieus is de ander.
Suze, Sija en Sara vinden elk op hun eigen manier hun weg.

De zussen Verschoor

Van Gerda van Wageningen verschenen bij
Uitgeverij Zomer & Keuning o.a.

Het water komt
Liefde van toen
Geschonden vertrouwen

Bakkerstrilogie:
Bakkersliefde
Zussenliefde
Onvoorwaardelijke liefde

Vuurtorentrilogie:
De dochter van de lichtwachter
Stilte voor de storm
Verduisterd licht

Als de lente komt
Hart op drift
Nieuwe liefde
Rood licht

Gerda van Wageningen

De zussen Verschoor

Z&K

UITGEVERIJ ZOMER & KEUNING

ISBN 9789020544374

ISBN e-book 9789020544381

NUR 344

© 2022 Uitgeverij Zomer & Keuning

Postbus 13288, 3507 LG Utrecht

Omslagontwerp Liesbeth Thomas, t4design

www.zomerenkeuning.nl

www.romanserie.nl

www.gerdavanwageningen.nl

Alle rechten voorbehouden

Uitgeverij Zomer & Keuning vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze om te gaan met natuurlijke bronnen. Voor de papieren editie van dit boek is daarom gebruikgemaakt van papier waarbij zeker is dat de productie ervan niet heeft geleid tot bosvernietiging.

Hoofdstuk 1

Het was nog aardedonker. Sija ging op de rand van de bedstee zitten, wierp haar benen over de rand en zuchtte eens, geeuwde uitgebreid en met de nodige tegenzin zette ze even later haar blote voeten op de kille betegelde keukenvloer. Achter haar draaide haar jongere zus Sara zich nog eens mompelend om.

Zoals altijd was zij het die het eerste opstond. In de andere bedstee van de keuken hoorde ze haar oudste zus Suze mompelen in haar slaap. In de mooie kamer, de naam sloeg eigenlijk nergens op, sliep haar vader in de bedstee. Ze hoorde zelfs hier zijn zware ademhaling. Boven op zolder waar haar beide broers sliepen, was het nog stil. Die broers moesten op deze maandagmorgen om zes uur in de haven van het dorp zijn. Suze en Sara moesten om halfzeven beginnen. En het was al halfzes. Geweest! Ze kon maar beter opschieten.

Geroutineerd pookte ze het fornuis op. Omdat het niet koud was op deze toch nog wat kille morgen begin mei, zette ze tevens de deur van de keuken en ook die van het klompenhok open. Het was benauwd in de keuken waar de drie jonge vrouwen hadden geslapen. Ze snoof in de deuropening de frisse morgenlucht diep in zich op. Het was nog donker, in de verte lichtte de lucht echter inmiddels op. Het beloofde een mooie en zelfs aangenaam warme dag te worden. Mooi voor haar dan. Dirk en Daan zouden daar op de biesakkers waar ze werkten al snel anders over gaan denken! Dit weer betekende immers muggen en misschien nog wel erger: een brandend zonnetje. Dan smeerden ze zich net als de andere arbeiders in de biesvelden in met modder om verbranden te voorkomen.

Kom, geen geteut meer. Ze liep naar de trap en bulderde naar boven: 'Dirk! Daan! Opstaan. Het is al bijna twintig voor zes!' Weer terug in de keuken begon het water te zingen. Een kop koffie en twee boterhammen met suiker wilden haar broers altijd voor ze naar hun werk vertrokken. Gelukkig woonden ze vlak bij de haven, dat was niet meer dan drie minuten lopen. Als ze tenminste doorliepen, anders duurde het er vijf. Ze keek na wat haar broers mee moesten nemen. Elk een kruik met koude thee, die ze de vorige avond al had gezet. De stikkezakken voor het brood deed ze in de twee gereedstaande kisten. Hier in de streek werd een snee brood ook wel een stik genoemd. Vandaar de naam stikkezak, daarin namen werkmensen hun brood mee naar het werk. De werkers van de biesakkers vertrokken op maandagmorgen voor de hele week en namen daarom elk een kist mee. Daarin zaten de spullen die ze broodnodig hadden en aan boord van de aak konden ze er tevens op zitten of er hun brood op snijden.

Kom, opschieten nu. 'Vader!' Ze bracht een kom koffie in de voorkamer die bij de meeste mensen de mooie kamer werd genoemd, maar waar maar weinig moois stond te pronken. Wie had daar trouwens het geld voor? Je was al blij als je voldoende eten kon kopen en de huur en andere verplichtingen kon betalen. Geroutineerd stak ze een arm om de schouder van de oudere man, en trok hem overeind, zodat hij rechtop in een kussen kwam te zitten. Als gebruikelijk werd hij meteen overvallen door een hoestbui. Maar daar wachtte ze niet op. Ze haastte zich alweer naar de keuken terug.

Dirk en Daan zaten na een kort kattenwasje al aan de tafel en aten hun boterhammen. Ze schonk koffie voor hen in.

'Môge,' mompelde Daan en hij glimlachte naar zijn zus. Dirk zat stil en chagrijnig te kauwen, als altijd. Die was in de vroege morgen nooit op zijn best en 's avonds was hij bij wijze van spreken niet naar de zolder te krijgen, wist Sija. Ze moest hem dan bijna naar boven jagen om zelf, als laatste van het gezin, vooraan in de bedstee

met Saar te kunnen kruipen. Dat was haar voorrecht, als degene die hier het huishouden deed.

Daan was al klaar en stond op. Dirk nam landerig een laatste slok koffie en propte het laatste stuk brood in zijn mond. De broers pakten hun kist met spullen voor de komende werkweek op en verdwenen na een kort gemompelde groet naar buiten. Intussen slingerde ook Suze haar benen over de rand van de tweede bedstee in de keuken, waar ze als oudste van de drie zussen in haar eentje in sliep. Ook zij moest naar haar werk. Ze werkte als meid bij de melkhandelaar. Dat betekende zowel helpen in de huishouding als helpen in de melkwinkel en tussendoor ook nog hier en daar bij een klant in de buurt die zelf oud was of minder goed ter been een kan met melk aan huis bezorgen. De melkboer zelf trok met zijn hondenkar gedurende de dag het hele dorp door, zijn vrouw stond vaak in de winkel, die Suze moest schoonhouden.

‘Saar! Saar!’ De jongste van de drie zussen Verschoor, die in de buurt vaak met een wat afkeurende klank in de stem ‘de meiden van Verschoor’ werden genoemd, ronkte vrolijk door alles heen. Saar was net als Dirk moeilijk uit de veren te krijgen op de vroege morgen, maar ze moest.

Acht jaar geleden was hun moeder overleden. Een onverwachte en laatste zwangerschap toen ze al op leeftijd begon te raken, had zowel haar als het te vroeg geboren kindje het leven gekost. Suze werkte toen al bij de melkboer, Sara zat nog op school en Sija was toen bijna twaalf geweest. Zo was het gekomen dat vader het min of meer vanzelfsprekend had gevonden dat zij haar moeder had moeten vervangen. Sinds de dag na de begrafenis deed Sija daarom de huishouding voor het gezin. Zo goed en kwaad als het kon, in die begintijd. Tijd om te rouwen was er niet geweest. Handen uit de mouwen en niet zeuren was het parool geweest.

Ze pakte de omslagdoek en liep bijna tegen beter weten in naar de haven van het dorp Puttershoek. Langzaam maakte de schemering plaats voor het daglicht. Ze zag nog juist hoe Dirk en Daan

aan boord stapten. Het was een prachtige ochtend, ze genoot ervan, nog even een rustig moment voor de lange dag van hard werken weer aan zou breken. Ze stak haar hand op en zwaaide, maar de broers hadden er geen erg in. Dirk keek nog even nors, dat zou zo duren tot na de eerste schaft om een uur of acht, wist ze. Daan voerde al een gesprek met een van de andere biessnijders. Zoals gebruikelijk op maandagmorgen was nu het wachten op de bakkers, die haastig hun die nacht gebakken broodvoorraad af kwamen leveren.

De biesakkers waarop gewerkt moest worden, waren bijna uitsluitend per schip te bereiken. Daar voeren de arbeiders op maandagmorgen heen om dan pas weer op zaterdagmiddag terug te komen. Het grote schip bracht de arbeiders weg. Eenmaal aangekomen bij de biesvelden stapten ze dan over in hun aken. Een aak was een soort grotere roeiboot met een stuk zeildoek over de giek, en met een peurke in het primitieve verblijf waar ze dagenlang moesten wonen. Een peurke was een klein rond kachelkje dat aan boord voor 'het prakkie en het bakkie' moest branden. Ze hadden elk hun kist bij zich, met wat schone kleren voor noodgevallen en hun foerage, maar de meeste arbeiders die dit werk deden, kwamen de hele werkweek niet uit hun kleren.

Nu was dus het wachten op de bakkers, die de schepen op het laatste moment moesten bevoorraden met versgebakken brood. Vanwege de zondagsrust mochten ze vanzelfsprekend niet voor twaalf uur in de nacht beginnen met brood bakken, en toch moesten ze op tijd bij de vertrekkende schepen zijn, want die konden niet wegvaren voor de voorraad vers brood, waar de arbeiders de hele week op moesten teren, aan boord was gebracht. Daarnaast namen de meeste mannen, zo ook Dirk en Daan, ook nog hun eigen voorraadje aardappelen mee in de kist. Ook wat koffie en brandstof voor het peurke nam iedere arbeider mee.

Gelukkig was de bakker vandaag weer net op tijd en even later kwamen de aken los van de kade en voeren ze langzaam de haven

uit. De vertrektijden waren vanzelfsprekend afhankelijk van het tij, er moest immers voldoende water in de haven staan om dat wegvaren mogelijk te maken.

Sija keerde zich om, negeerde Dora de Rover die altijd graag een praatje wilde maken en haastte zich terug. Net op tijd om Suze de deur uit te jagen naar de melkboer en Sara nog eens achter de vodden te zitten omdat haar mevrouw boos zou zijn als ze niet stipt om halfzeven met haar werkzaamheden begon. De weduwe Van den Heuvel kon knap chagrijnig zijn, net als hun eigen Dirk en Sara zelf op de vroege morgen.

Eindelijk, eindelijk, haar beide zussen waren eveneens de deur uit! Ze bracht haar vader een in kleine blokjes gesneden boterham zonder korstjes, meer at hij toch niet, en schonk toen een kom verse koffie in voor zichzelf. Even tijd voor zichzelf! Nu kon ze rustig haar eigen twee boterhammen opeten en genieten van de lekkere koffie.

Zo begon elke werkweek in de weken dat er bies gesneden moest worden, bedacht ze. Ze dacht aan het harde werken van haar beide broers. Biezensnijders verdienden in die weken niettemin een goed loon, wel tien hele guldens in de week, maar het eigenlijke snijseizoen duurde natuurlijk maar kort, meestal een week of zeven. Op de biesakkers werd gewoonlijk eind april begonnen met het werk. Door de lentezon warmden de slikken op na de koude wintertijd, en dan begonnen de prille spruiten van de biezen weer te groeien. In de zachte en weke modder verschenen in dezelfde tijd overal de gele dotterbloemen, en tegelijkertijd zag je dan overal de spitse groene biezenspruiten boven de grond komen en snel groeien. Dat was dus de tijd dat de mannen aan het werk moesten.

Alle biezen waren overigens niet allemaal hetzelfde. Er was zoute bies en zoete bies. De zoute bies groeide in zout of brak water, zoals dat te vinden was aan de zuidkant van het eiland bij het Haringvliet. Zoete bies groeide langs de rivieren die zoet water naar de zee lieten stromen. Arbeiders zoals Dirk en Daan werk-

ten vaak voor een biesboer die meestal hun gronden pachtten van grootgrondbezitters.

Biezensnijden was zomerwerk, rietsnijden daarentegen gebeurde juist in de winter. De mannen waren in beide gevallen de hele week van huis. Hun vader had het werk ook gedaan, zo lang hij daartoe in staat was geweest. Nu waren zijn zoons aan de beurt, vader kon het niet meer. Die hield zich nu bezig met manden vlechten, maar veel werk kwam er niet meer uit zijn handen nu zijn gezondheid in de afgelopen twee jaar snel slechter was geworden en hij eigenlijk het grootste deel van de dag in bed lag te mopperen, te moe en te zwak om nog veel anders te doen. Als hij zich wat beter voelde, was hij weleens een uurtje of twee op en ging dan manden vlechten in het schuurtje, maar ongemerkt kwam dat steeds minder vaak voor.

Na een kort gebedje deed ze stroopvet op de boterhammen. Ze kauwde er rustig op. Van dit moment van rust genoot ze altijd. Sija moest grinniken. Misschien was ze beter af dan haar beide zusters, al was er niemand in het hele gezin Verschoor die weleens een dankwoordje uitsprak tegen de twintigjarige zus die nooit een andere keus had gehad dan het werk van haar moeder overnemen en dat zonder mopperen uitvoeren.

Suze had het wel naar de zin bij de melkboer. Ze had verkering met Arie den Haan, die als timmerknecht werkte in de timmerwerkplaats van zijn vader en oudere broer. 'Geen biessnijder voor mij,' had Suze al heel jong geroepen. Ze wilde gewoon een werkmans, die elke middag thuis kwam eten, die niet een hele week van huis was, die niet zoals haar vader vroeger en tegenwoordig haar beide broers stinkend op zaterdagmiddag thuis kwam, dan in bad moest en om schone kleren blafte voor hij het dorp inging om eerst zijn loon te halen en daarna, als het even tegenzat, om de bloemetjes eens flink buiten te zetten en er meteen een deel van dat loon weer doorheen te jagen in de kroeg. Daan viel wel mee, maar Dirk mocht graag pas min of meer beschonken ergens in de

late avond thuiskomen. Sija zuchtte maar eens. Sara was net zo'n feestvierder als Dirk. Ze werkte als meid bij de strenge weduwe, maar droomde ervan om op een dag eindelijk de Barendrechtse brug over te kunnen gaan naar Rotterdam, daar te gaan werken en er een vrijer te vinden die haar een beter leven kon bieden dan dat van een arbeidersvrouw, waar hun dorp vol van was. Sara hield van de goede dingen des levens. Sara had er met haar gedrag voor gezorgd dat Sija en haar zussen nu bekend stonden als: 'die meiden van Verschoor'.

Toen zuchtte ze eens, nam een laatste slok koffie en stond op.

De werkweek was ook voor haar begonnen. En op maandag betekende dat meteen ook de akeligste klus van de hele week: wassen.

Haar rug deed pijn. Gelukkig was het droog en stond er een lekker windje, het was altijd fijn als de was buiten aan de lijn gehangen kon worden. Sija keek tevreden naar het grasveld achter hun huis, waar het witte goed nu in de tevoorschijn gekomen zon lag te bleken. Nu eerst koffie. Het was bijna tien uur. En daarna het witte goed een laatste maal spoelen en ook buiten ophangen om te laten drogen. Ze wreef met beide handen over haar lendenen. Ach, dat voelde ze altijd als ze zo ver klaar was. Vader kwam de keuken al binnengestrompeld. De buurvrouw grinnikte om de hoek.

Naast hen woonde de weduwe Biesheuvel, een leeftijdgenoot van vader. Ze mochten graag onder de koffie herinneringen ophalen aan vroeger. Toen vader een kind was, hoefde hij nog niet naar school. Er was wel een wet, maar kinderen van plattelandsmensen hoefden zich daar niet aan te houden. Vader ging pas naar school als er geen werk was. Het was een wonder dat hij toch nog lezen en rekenen had geleerd. Een krant konden ze niet betalen, maar de weduwe kreeg er zo nu en dan een van anderen en als ze die uit had, bracht ze die weleens mee. Vader was daar altijd blij mee, al was de krant meestal al bijna twee weken oud voor die hen had bereikt.

Alleen rijke mensen hadden een krant. Maar ze gaven die wel

vaak aan anderen door, al werd er weleens een stuk achtergehouden dat dan in reepjes geknipt bij de poepdoos eindigde. Er stond weer eens wat anders in dan in de Bijbel, mocht vader graag grinniken. De Bijbel kende hij immers van voor naar achter al bijna uit zijn hoofd, zo vaak had hij die gelezen.

‘Ha, die Trijnie,’ grinnikte hij. De buurvrouw knikte. ‘Joris.’ Zo ging het elke dag, behalve op zondag, want dan zaten ze om deze tijd in de kerk. Sija zette de koffie voor hen neer. Ze kregen er allebei een plak koek bij. Buurvrouw Trijnie zat nooit om woorden verlegen en vader werd tegen wil en dank van alle nieuwtjes en roddels die in het dorp rondgingen op de hoogte gesteld. In een dorp als Puttershoek waar ze woonden bleef immers niets verborgen! Bij een jonge vrouw even verderop in de straat hingen vanmorgen niet als gebruikelijk de maandelijksse doeken aan de waslijn. Zou het...? Trijnie glom. Sija schudde het hoofd, nam een slok koffie, liet al snel de twee oudere mensen achter en liep de tuin in.

De zon scheen op de lakens op de bleek. Mooi, niets zo goed om eventuele vlekken uit het witte goed te laten verdwijnen als een fel zonnetje. Haar broers zouden ondertussen hun werkplek wel zo ongeveer bereikt hebben. Ze was als klein kind ooit eens een keertje met haar vader meegevaren en wist dus ongeveer hoe het eraan toeging, maar toen was ze een paar uur later weer met het grote schip mee teruggevaren. Kinderen of vrouwvolk hinderden de mannen alleen maar om op te schieten als er gewerkt moest worden. Dat wist ze nog haarscherp en sindsdien had vader het nooit meer aangedurfd om wie dan ook van zijn vijf kinderen nog eens mee te nemen, tot de jongens van school kwamen en ze ook een paar centen konden gaan verdienen.

Ze pakte de lakens van het gras en in het klompenhok spoelde ze even later het laatste goed uit. Buurvrouw Trijnie vertrok weer. Vader kwam naar buiten en mompelde dat het een lekkere dag was en dat hij in het zonnetje ging zitten met wat riet en zijn mand die hij aan het vlechten was. Sija knikte. Dat betekende dat hij zich goed

voelde. Toen uiteindelijk ook het laatste wasgoed hing en ze met haar inmiddels zere rug aan de keukentafel zat om de aardappelen voor het middagmaal te schillen, lekker kruimige aardappelen zoals ze die graag hadden, was ze blij dat het vervelendste werk van de week inmiddels weer gedaan was.

Na een uur schoven ze samen aan tafel. Middageten kookte ze slechts voor hun beiden. Suze at mee met het gezin van de melkboer, Sara moest koken voor de weduwe waar ze werkte, en die altijd mopperde. Ze stampte wat andijvie door de aardappelen, die ze teelde in een klein kasje, eigenlijk niet meer dan vier planken met een glasplaat erop. Zoals de meeste huizen hier hadden ze een diepe tuin, waarvan een groot gedeelte werd gebruikt om er eigen aardappelen en groenten te verbouwen. Ook die tuin moest Sija bijhouden, al hielp Daan weleens mee op zaterdagmiddag en namen haar broers, vaak pas na herhaaldelijk aandringen, het zware werk als spitten voor hun rekening.

Vader genoot van de doordeweeks gebruikelijke toespis op het eiland: aardappelen met karnemelk. Nadat hij zijn bord zo goed als hij kon schoon had geschraapt, verdween hij weer naar de mooie kamer voor zijn gebruikelijk geworden middagdutje. Sija had inmiddels het water voor de afwas warm. Het vuur in het fornuis smeulde nog wat na. Eigenlijk kon ze het wel uit laten gaan en dan de petroleumstellen gebruiken, zoals in de zomer gebruikelijk was. De afwas was niet groot. Alleen op zondag kookte ze immers voor het hele gezin van zes mensen.

Nu brak het beste uurtje van de dag aan. Vader sliep, de was hing te drogen. Nu kon ze gaan zitten en hoefde ze even niets! Nu ja, niets doen was natuurlijk geen optie, maar...

‘Hallo!’

‘Sttt! Mijn vader slaapt!’ Sija beet op haar lip. Ze herkende die stem maar al te goed en hoewel ze het gewoonlijk wel fijn vond om even met een leeftijdgenoot een praatje te hebben, zat ze zeker niet te wachten op deze onverwachte gast. Dora de Rover stond

ineens grinnikend in de keuken. Sija wist dat ze echt niet hoefde te proberen haar met een smoesje weg te sturen. Ze hield een zucht nog maar net binnen.

Dora was al gaan zitten. ‘Heb je geen thee of koffie?’

Ze schudde het hoofd. ‘Pas om halfdrie wil vader een kopje thee, dan is zijn middagdutje wel klaar. En koffie drinken we dan om vier uur.’

‘Gerrit moest vanmorgen pas als laatste weg,’ zuchtte Dora. Gerrit was haar oudste broer, die werkte niet als zijn jongere broer Govert en haar eigen broers Dirk en Daan op de biesakkers. Gerrit werkte op het gemeentehuis. Dora had een stille en teruggetrokken moeder. Haar vader was er bijna nooit, dat was nooit anders geweest, daarover werd in het dorp alleen maar gefluisterd. De man was een flierefluiter, vaak dronken, en Dora was net zo lichtzinnig als haar vader. Govert was er zo een, die er het liefst overal de kantjes vanaf liep, die zijn zuurverdiende geld het liefst in de kroeg omzette, waardoor Dora zowel als haar moeder regelmatig honger moesten lijden of bij het armbestuur van de kerk moesten aankloppen. En Gerrit was te saai om het verder nog over te hebben. Dora mocht graag bij anderen een kom koffie halen en als het even kon, ook wat te eten of te snoepen erbij bietsen. Dat scheelde weer bij hen thuis, daar was ze akelig eerlijk in.

Dora was met Sara bevriend. Haar broer Govert had een oogje op Sija, die dat echter alleen maar ongemakkelijk vond. Een man zoals hij hoefde ze niet, want dat betekende zo goed als zeker een leven vol ellende. Ze kende meer kerels die hun gezinnen honger lieten lijden omdat ze zelf te vaak in de kroeg zaten. Ze kende verschillende vrouwen die hun kinderen niet fatsoenlijk in de kleren konden houden, die afhankelijk waren van krijgertjes en liefdadigheid en nooit, nooit zou ze op zijn avances ingaan, maar dat leken maar weinig mensen te willen begrijpen. ‘Zeg Sija,’ Dora trok zich niets aan van de terughoudendheid van de jonge vrouw die zij ongetwijfeld zag als de wijze zus van haar beste vriendin en liefst zelfs

als toekomstig familielid. ‘Zal ik je eens wat vertellen? Ze zeggen dat mijn broer toch is gevallen voor de charmes van...’

Ze hield geschrokken op. De zware stem van haar vader bulderde door de ruimte. ‘Kan dat gezeik niet ophouden? Ik kan zo de slaap niet vatten.’

Sija wist een glimlach maar nauwelijks te verbergen.

Hoofdstuk 2

De als altijd mopperende buurvrouw Trijnie Biesheuvel spuugde op de grond. ‘Rotmeiden! Die meiden van Verschoor deugen niet!’

Sija schrok een beetje, Sara lachte echter onbezorgd en Suze schudde wijselijk het hoofd. ‘Trek het je niet aan. Die heeft immers altijd wat te mopperen! Eigenlijk moeten we medelijden met haar hebben. Nooit is er in haar leven kennelijk iets leuks.’

Daar gingen ze, inderdaad, de zussen Verschoor wandelden gearmd met Suze in hun midden, het dorp door naar de haven. Het was zaterdagmiddag, het zou niet lang meer duren voordat de biezensnijders terugkwamen na een lange week werken. Sija en Sara wilden op hun broers wachten. Suze vond dat verstandig. Zij was altijd praktisch. ‘Jullie moeten straks aan hun armen hangen voor ze met een paar maten de kroeg in kunnen duiken,’ grinnikte ze dan. ‘Ze moeten er maar eens aan gaan wennen dat ze in de toekomst een gezin zullen hebben dat voor gaat. Dat moet eten. Waar ze hopelijk snel een paar kleintjes krijgen, maar liever geen hok vol zoals je maar al te vaak ziet. Daarom wil ik geen biezensnijder en gelukkig maar, Arie timmert! Die zal nooit dagenlang weg zijn terwijl ik amper weet wat hij dan uitvreet.’

Sija grinnikte stilletjes en vroeg zich af of Suze wel van haar toekomstige verloofde hield. Sara keek zorgeloos als altijd naar Govert de Rover, die meteen op weg zou gaan naar de kroeg aan de haven. Die hield immers wel van een glaasje! Saar zelf ook, hoor, al dronk ze alleen maar stiekem een glaasje vruchtenwijn als het er was, en dan nog alleen als hun vader het niet zag. Want die hield niet van vrouwen die de hoogte kregen, zei hij altijd.

De opkomende vloed liep de haven binnen. De meisjes gingen op een stenen muurtje zitten voor een van de tuinen. Aan de linkerkant van de haven stonden een paar huizen. Dat zag er mooi uit, zo dicht bij de rivier wonen, maar alle dorpingen wisten ook dat die huizen regelmatig met wateroverlast te maken kregen als het water in de rivier hoog stond. Met springvloed en sterke wind kon dat gemakkelijk gebeuren. Maar nu was het mei en scheen de zon, nu wachtten zoveel andere dorpingen ook op de terugkomst van de biessnijders.

Sija zag nog net hoe de slagersjongen knipoogde en hoe Sara in giechelen uitbrak. Het zinde haar niets, maar het zou weinig zin hebben om haar jongste zus te waarschuwen voor flierefluïters. Saar zou haar vierkant in haar gezicht uitlachen. Saar was lichtzinnig, beweerde Suus, en daar zat wel iets in. Ze kneep haar lippen op elkaar. Er later iets over zeggen, als de vrolijke blik die Saar nu in haar ogen had gekregen er niet meer was, dat zou misschien helpen. Heel misschien. Sara was zestien. Ze zag nergens gevaar in. En er waren nu eenmaal jonge vrouwen die zich ergens aan moesten branden eer ze beseften dat het gevaarlijk kon zijn om met vuur te spelen.

‘Daar komen ze.’ Arie kwam naar hen toe en ging dicht naast Suus staan. Ze voelden zich tot elkaar aangetrokken, ze hadden verkering, maar nog wel in het geniep, Arie was nog niet bij hun vader geweest om te vragen of hij het goedvond dat hij werk maakte van zijn oudste dochter.

En Suze? Die zag dat wel zitten. Suze was tweeëntwintig. Die snakte naar een verloving en een huwelijk, liefst nog voor de kerst, en dan door het leven gaan als een getrouwde vrouw. Want zo werden meisjes hier nu eenmaal opgevoed. Trouwen en moeder worden, dat was het ultieme doel in een vrouwenleven. Als dat niet lukte, dan restte slechts een zielig dor bestaan als overjarige jongejuffrouw. Dan schoot je over, zoals dat werd genoemd. Dan miste je de boot, zogezegd. Dat gold natuurlijk ook voor haarzelf,

maar op de een of andere manier had zij niets met het idee, ook al was ze al twintig, dat ze binnenkort haar toekomst vast moest leggen voor datzelfde lot, en trouwens, met wie? Geen enkele kerel wist rare gevoelens in haar op te wekken, geen frivoliteiten die nu maakten dat de ogen van haar jongste zusje straalden als sterren.

Ze schudde maar eens het hoofd. Maar aan de andere kant: nog jarenlang alleen voor hun vader zorgen en dan, als hij doodging, wat moest ze dan? Ergens huishoudster worden? Echt niet! Zo realistisch was ze dan ook wel weer. Wat dat betreft was ze serieus zoals Suze. Ze zuchtte. Nu liep het schip de haven binnen. De kleine aken waarin de biessnijders hun werkdagen sleten en waarin ze 's nachts ook sliepen, bleven op de biesakkers achter. Het grote schip was nu afgeladen met bossen biez en met de mannen die zich verheugden op de vrije middag en de zondag, de enige dag in de week dat ze even niets hoefden, behalve natuurlijk naar de kerk gaan.

Het schip meerde af. Daan was een van de eersten die van boord spong en olijk zijn zusters begroette. Hij was bruin geworden, in deze prachtige week begin mei. Dirk keek een stuk chagrijniger, maar dat was wel vaker het geval. Sija haakte in bij Daan, terwijl ze naar het kantoortje van de baas liepen om daar hun wekelijkse loon op te halen. 'Niet naar de kroeg gaan,' smeekte ze. 'Spar nu wat, als biessnijder word je goed betaald, maar straks is het seizoen weer voorbij en moet je weer gewoon op het land werken.'

Daan knikte geruststellend. Suze was met Arie meegegaan, die zouden wel proberen een momentje voor zichzelf te pakken waarin ze ongezien, ja wat eigenlijk? Sija vroeg het zich weleens af, maar een antwoord daarop was er immers niet. Dat zou ze zelf moeten ontdekken, als ze tenminste iemand kon vinden die de gevoelens in haar wist op te roepen die de vroegwijze Saar soms lachend 'vlinders in je buik' noemde. Saar bleef talmen bij de kroeg waar ze Govert de Rover naar binnen had zien gaan, en waar zijn zus Dora ook wachtte. Dirk greep haar bij de arm. 'Geen gekkigheid,'

bromde hij nog steeds niet vrolijk uit zijn ogen kijkend.

Weer thuis doken de mannen, na een week niet uit de kleren te zijn geweest, meteen in de tobbe. Sija had zoals gebruikelijk het water al warm. De schone kleren lagen klaar. Alles wat haar broers van zich afstripten, raapte ze meteen op en stopte ze weg in het klompenhok. Ze verblikte of verbloosde er niet van om haar broers zonder kleren te zien. In hun kleine huis kon dat moeilijk anders.

Saar was toch weer weggeglip. Saar was een tikje lichtzinnig, dat wist Sija best, maar vooralsnog had ze haar handen vol aan de twee broers die immers de kostwinners voor het gezin waren. Hoe dat in de toekomst zou moeten als zijzelf een gezin wilden gaan stichten, wist ze niet en soms vreesde ze voor die tijd. Dirk was de oudste, hij was al bijna vierentwintig en was verloofd geweest, maar zijn meisje was gestorven voor het tot een huwelijk was gekomen. Daan was anderhalf jaar jonger dan zijzelf en kwam tussen haar en Sara in. Die had nog wel even tijd, maar eens kwam de tijd en dan...

Eindelijk zaten ze rond de keukentafel. De mannen kregen verse koffie en een krentenbol. In deze weken verdienden ze goed en was een dergelijke traktatie wel op zijn plaats, vond ze. Als ze op zaterdagmorgen hun laatste restje droog geworden brood opaten voor ze naar huis kwamen, was dat immers nauwelijks nog eetbaar te noemen en dan een heerlijke versgebakken krentenbol, dat was eigenlijk een gebakje! Nu ja, gebak aten ze eigenlijk nooit, dat was voor de rijkelui en er was maar een bakker in het dorp die dergelijke luxe zaken bakte. De meeste mensen konden dat immers niet betalen.

Beide mannen legden elk zeven gulden op tafel, Sija deed dat in haar beurs. Veertien gulden, dat was een mooi bedrag voor de komende week. Als straks het bies snijden weer voorbij was, zou er niet zoveel geld meer zijn. De resterende drie gulden van hun loon hielden ze voor zichzelf. Suze hamerde er altijd op dat ze dat moesten sparen, om later een potje te hebben als ze zelf een gezin wilden gaan stichten. Daan deed dat wel, althans grotendeels. Maar

Dirk? Hij verdronk zijn verdriet, vergoelijkte vader soms. Maar Sija was daar niet zo zeker van.

Ze zuchtte. In elk geval, de komende week kon ze alles wat ze moest betalen weer betalen. Ze stond op, mompelde dat Sara er nog steeds niet was, en Dirk stond nogal gretig op met de mededeling dat hij wel vermoedde waar zijn jongste zus was en beloofde haar te gaan halen.

Pas tegen zessen kwamen de twee thuis en beiden waren wel bijzonder vrolijk te noemen. Sija schudde maar eens het hoofd. Er zat iets niet goed, besepte ze. Maar wat precies? Kon ze er haar vinger maar op leggen.

Dominee preekte vol vuur. De veelvuldig voorkomende zonden van de mens werden door hem graag breed uitgemeten en daarna ook de gruwelijke gevolgen ervan voor de hel die de zondaren onvermijdelijk wachtte. Sija deed haar best haar aandacht erbij te houden, maar dominee kon de verdoemenis zo levensecht verwoorden dat ze er zoals vaker de koude rillingen van angst van kreeg. Kon een mens het ooit wel goed doen? Ze zag dat Dirk was weggezakt om wat slaap in te halen. Hij was de enige niet. Het was warm buiten. De zon lokte. In de kerk was het nog wat kil, in oude gebouwen duurde het vaak lang voordat de warmte er doordrong. Suze geeuwde. Ze wisselde veelzeggende blikken met Arie.

Wanneer zou die slome vrijer er nu eens serieus werk van gaan maken om met vader te praten, vroeg ze zich af en ze was blij dat ze op die manier even de eeuwig brandende vuren die de meeste menselijke stervelingen zouden wachten, volgens de mannen die zeiden het te weten, kon vergeten. Als het werkelijk zo was, had Sara gelijk dat ze dan maar beter nu wat plezier konden hebben, nu het nog kon. Ze voelde herhaaldelijk de ogen van Govert de Rover op haar gericht en probeerde te vermijden dat ze zijn kant op keek. Gelukkig had dominee het nu over de vooruitzichten op de hemelse zaligheden die enkelingen ook wachtten, als het aardse

tranendal, zoals hij dat noemde, eenmaal voorbij zou zijn.

Ze moest bijna grinniken. Ze begon er echt in te geloven dat zij zowaar een verovering had gemaakt. Maar alleen al het vooruitzicht om een schoonzuster te krijgen als Dora, was meer dan voldoende om er niet eens aan te willen denken. Ach, het was niet erg christelijk om zo over Dora te denken. De preek had toch enige invloed, meende ze. Het was immers niet goed om slecht over andere mensen te denken. Iedereen had zowel goede dingen in zich als slechte en als christelijke jonge vrouw zou ze er beter aan doen vooral het goede in anderen te willen zien. En Dora was... Nu moest ze toch even goed nadenken en voor ze een pasklaar antwoord had gevonden, behalve dan dat Dora altijd om alles moest lachen, ook als het even niet paste, klonk het verlossende 'Amen' dat het einde van de preek betekende.

Als altijd barstte meteen het gedraai en het gekuch los. Ze rechte zelf ook haar rug en ging even verzitten. Gelukkig, van het orgel klonken de eerste tonen en niet veel later zong ze de psalm uit volle borst mee.

Eenmaal buiten brandde meteen de zon op haar huid. Heerlijk! Ze haakte haar arm door die van Sara, want zowaar, Arie haakte de arm van Suze door de zijne en ze liepen samen voorop. 'Gaan jullie mee? Arie komt bij ons koffiedrinken.' Iedereen die dat hoorde, begreep meteen hoe de vlag erbij hing en eindelijk, hun vader zou zijn zegen moeten geven, besefte Sija. Ineens liep Govert vlak langs haar.

'Dag Sija!' Zijn ogen glommen. Ze kreeg een kleur als vuur. Sara begon weer te giechelen. Even verderop stond Dora driftig te knikken en hun broer Gerrit leek het hoofd te schudden. Deze broer was heel anders dan de vrolijke en luchthartige Govert en zijn luidruchtig brutale zuster Dora. Gerrit was zo'n man die je zag en toch ook weer niet zag. Een stille, teruggetrokken figuur. Hij stond erom bekend een dooie diender te zijn, was klerk op het gemeentehuis. Govert knikte nu naar Suze en Arie, vlak voor Sija en Sara. Toen

keek hij even achterom naar Sija. ‘Zo lopen wij ook nog weleens,’ meende ze op te merken en Saar giechelde nog harder. Ze wist niet hoe snel ze door moest lopen.

Vader hoestte. Niet zomaar een beetje hoesten, maar zijn mager geworden lijf schudde ervan. Hij had een hand op de borst. Dan had hij het benauwd. De dokter had gezegd dat vader slechte longen had. Stoflongen. Een kwaal die ze hier in het dorp maar al te goed kenden. Die kwam vooral voor bij mannen die regelmatig in de winter vlas zwingelden in hun schuurtjes, om in de schrale wintertijd toch nog een paar centen te verdienen als ze niet langer in staat waren het harde werken op de biesakkers in de soms brandende zon of in de rietlanden met al dat ijskoude water op te brengen.

En dat had vader gedaan. Vader, die toch al nooit tot de sterksten had behoord. Vader was al negenenveertig en de dokter had hem weleens onderzocht en toen zijn hoofd maar een beetje geschud. Hun vader was immers de enige niet. Hard werken en slecht eten, dergelijke mensen zag de dokter immers vaak genoeg. De meeste mensen in hun dorp waren arm. Hij had zijn patiënten dan weinig opbeurends te melden.

‘Vader, kun je opstaan?’

Zoals altijd droeg vader Verschoor zijn zondagse kerkpak, maar als hij zich slecht voelde lag hij daarmee op de doorgestikte deken in de bedstee om wat rust te genieten. De wandeling naar de kerk en het lange zitten in de smalle kerkbanken vroeg dan te veel van hem. Dat lukte nog slechts als hij een goede dag had. De afgelopen twee dagen had vader zelfs geen manden gevlochten.

Suze verscheen in de deur van de mooie kamer. ‘Arie den Haan is meegekomen, vader. Het zou heel fijn zijn als u zich goed genoeg voelt om op te staan. En we hebben cake bij de koffie. Ik heb een halve cake meegekregen van de juffrouw.’ Daarmee bedoelde ze de vrouw van de melkboer voor wie ze werkte. Die noemde ze altijd de juffrouw. Veel mevrouwen waren er immers niet in dorpen zoals

het hunne. Mevrouwen waren getrouwd met een dominee, met de notaris of met de schoolmeester. Alle andere vrouwen waren juffrouw, ook al waren ze getrouwd. En sommigen van hen noemden hun echtgenoten altijd bij de achternaam en maar zelden bij de voornaam. Een vrouw moest haar echtgenoot immers respect tonen, was de algemene opvatting. Onderdanigheid en gehoorzaamheid, dat werd door veel mensen de belangrijkste eigenschappen van een vrouw gevonden.

Sija zuchtte. In de keuken had ze inmiddels de koffie klaar en Sara sneed de cake in plakken, niet geheel toevallig belandde de dikste plak bij de plek die van haarzelf was. Sija deed maar net alsof ze het niet zag. Dit was geen dag waarop onvertogen woorden moesten vallen. Arie schraapte zenuwachtig zijn keel toen vader met moeite en met ondersteuning van een stok in zijn leunstoel was beland. Hij hijgde zwaar, maar scheen ineens te beseffen dat er iets bijzonders gaande was. Arie zweette en hakkelde. ‘Verschoor, ik heb uw dochter Suze opgemerkt en ik... kan ik... wij willen, eh, ik zou haar graag het hof willen maken, als u dat goed zou vinden.’

Vader leek met stomheid geslagen. Kennelijk miste hij veel van wat zich in het leven van zijn drie dochters afspeelde. Dirk zat geamuseerd te grinniken. Daan keek vragend van de een naar de ander. Mannen! dacht Sija en ze kon nog net voorkomen dat ze haar hoofd schudde. Die merkten dergelijke subtiele dingen als mensen die elkaar aardig vonden of zelfs meer dan dat, immers nooit op.

‘Suze heeft een vrijer, vader.’ Saar nam een enthousiaste hap van de cake. ‘Leuk, hè?’

De oude man hoestte vanwege een cakekruiemel die in zijn keel geschoten scheen te zijn. Dirk gaf vader alvast een voorschotje op zijn zondagse borreltje, die de man in een teug achteroversloeg. Hij kreeg een klap van zijn oudste zoon op zijn rug en toen ging het weer. Arie was nog zenuwachtiger geworden en bette zijn voorhoofd met de zakdoek van Suze.

Haastig begon hij uit te leggen wat hij als timmerknecht verdien-

de en dat hij hemzelf en Suze vast en zeker een mooie toekomst beloofde te bieden. Het ging allemaal wat snel voor de verzwakte oude man.

‘Zeg maar dat u het prima vindt, vader,’ schoot Dirk zijn zuster te hulp. Als hun vader niet meer geleefd had, had hij immers als oudste broer zijn toestemming moeten geven, dus hij nam daar maar vast een voorschotje op. Dirk stond op, pakte de jeneverfles die altijd al een goede vriend van hem was en schonk de borrelglaasjes voor de vier mannen vol, hoewel vader nauwelijks nog maar aan de koffie begonnen was. ‘Op het jonge geluk,’ grijnsde hij met een knipoog naar zijn oudste zuster.

‘Ho, ho,’ Arie werd er nog zenuwachtiger van. ‘Vindt u dat goed, Verschoor?’ Kennelijk wilde hij zijn hopelijk toekomstige schoonvader toch niet voor het hoofd stoten.

De oudere man knikte gelaten. ‘Waarom niet? Je bent een nette kerel. Als je maar goed voor mijn meisje zorgt.’ Daarna hoestte hij weer flink.

Sija zat het allemaal in stilte te bekijken en het voornaamste wat haar van die momenten bijbleef, was het feit dat het slecht ging met haar vader. Heel slecht zelfs. Veel slechter dan ze tot nu toe had beseft. En dat Sara zowel als Dirk vaak om alles lachten en Suze alleen maar in de wolken leek doordat ze straks een vent zou krijgen die niet zoals haar broers en haar vader vroeger, het grootste deel van de week in de bieslanden of op de rietakkers werkte.

Het was geen vetpot bij een timmerknecht thuis, dat wist ze heus wel, maar het was werk dat vele malen meer zekerheid bood dan werken in het water, en tussendoor proberen wat centen bij te verdienen als los landarbeider of in de winter met het zwingelen van vlas. Dat was armoe, maar dat was altijd zo geweest. De nieuwe eeuw was uiteindelijk nog maar een paar jaar oud.

Suze zag de toekomst rooskleurig in. Sija had zo haar bedenkingen, maar besepte tegelijkertijd dat jonge vrouwen zoals zijzelf of haar zussen, nauwelijks iets anders te verwachten hadden. Govert

de Rover zou... Waarom moest ze nu ineens aan hem denken? Govert was een flierefluiter, hij was er een van leve de lol, hij verbraste een behoorlijk deel van zijn zuurverdiende centen in het café, geen verstandige jonge vrouw zat op een dergelijke toekomst te wachten en zij...

Zo wilde ze niet denken! Haar hart was vrij en dat kon voorlopig maar beter zo blijven. Suze zou over een jaartje wel getrouwd zijn, moest ze vrezen. En vader... Hoelang die het nog hier op het ondermaanse zou volhouden, wist immers God alleen. En wie zorgde er dan voor de broers, en voor Sara? Zij natuurlijk! Ze moest zich dus maar geen gekkigheid in het hoofd halen, als ze verstandig was.

Dirk zorgde ook voor een tweede borreltje, en nu de koffie en cake op waren, een vruchtenwijnkje voor zijn drie zussen. Sara lachte alweer uitbundig. Ze had haar glaasje al leeg toen Dirk amper klaar was met het vullen van de glaasjes van Suze en Sija. 'Nog een beetje, alsjeblieft,' zeurde ze en Dirk haalde zijn schouders op. Arie den Haan gaf de zakdoek aan Suze terug. Hij had de zegen, zoals iedereen begreep. Vader tilde zijn opnieuw gevulde glaasje op. 'Op jullie geluk dan maar.' En Sija knikte toen ze de ogen van Suze ving.